

Це одна з найстаріших волинських богородичних ікон, що дійшла до нас крізь лихоліття з далеких, ще княжих часів — XIII століття. Завдяки старанням працівників Рівненського краєзнавчого музею та львівських реставраторів цей високохудожній твір збережений і, образно кажучи, одержав своє друге народження.

Читачі нашої газети, жителі району бажають детальніше дізнатися про цю пам'ятку давньої української культури. З цією метою працівник редакції «Рідного краю» Ростислав ЖУРОМСЬКИЙ звернувся до завідуючого відділом музею Віктора ЛУЦЯ, який досліджує давній іконопис Волині, і попросив його доступно розповісти найголовніше з того, що відомо науковцям про цю Богородицю.

— Вікторе Даниловичу, перше запитання таке — що являє собою дорогобузька ікона Богородиці?

— Найкраще описав її Дмитро Кривач — скульптор, професор, народний художник України. Ось витяги з його статті, надрукованої в журналі «Образотворче мистецтво» (№3, 1991 р.):

«Дорогобузька ікона представляє фронтальною композиційно півпостать Богородиці з маленьким Ісусом-Еммануїлом, якого тримає на лівій руці. Вертикально посаджена голова Богородиці злегка повернута вправо, права її рука з тонкими видженими пальцями у вільному жесті скісно укладена на висоті грудей. Жест глибоко символічний, він розкриває суть зображення, в якому головною є постать малого Христа-Еммануїла, якого підтримує на своїй лівій руці Богородиця, молитовно звертаючись до нього як до божества, яке вона породила. Христос... зображений урочисто восстаючим, одягнутим в одяг античних філософів — хітон і гіматій, з благословляючим жестом правої руки. Його голова вирішена майже у фронтальному повороті, коліна зігнути, права стопа ноги показана збоку, а ліва, яка більш зігнута, — спереду. В лівій руці Христос тримає червоного кольору сувій — символ християнського вчення.

Богородиця одягнута в мафорій червоно-коричнюватого кольору, прикрашений широкою облямівкою з лінійним орнаментом... Під мафорієм Богородиці виглядає на голові зеленій очіпок, і одягнута вона в хітон такого ж кольору...

Христос одягнутий у світлий теплого кольору орнаментований хітон... прикрашений широким, вохристого кольору клавом. Гіматій тепло-вохристого кольору...

Гладко намальоване обличчя Богородиці вирішено в компактних «загальних» формах, воно сповне виразу напруженості і тривоги. Овал обличчя досить своєрідний, таке враження, що вихідною формою для його сформування був прямокутник; це ж саме дуже помітно і у формі обличчя дитини. Usta Богородиці маленькі, виразні за пластикою, очі дуже великі, з великими попереочувальними зіницями, піднятимися під верхню повіку, дивляться прямо на глядача, чітко виділяються на підкреслено вибіленому тлі... Чоло дитини Христа ще не дуже високе, погляд очей не скерований на глядача, він задуманий і зосереджений у собі...»

— Дорогобузьку ікону називають Одігтрією. Що означає це слово?

— Існує близько трьохсот іконографічних типів зображень Богородиці. Перші ікони матері Ісуса Христа давній переказ присує святому євангелісту Луці, що після П'ятидесятниці намалював три ікони Богородиці. Одна з них належить до типу, що називають словом «Одігтрія» (в перекладі з грецької — «Путівниця»). Іконографічна схема Одігтрії будується таким чином: фігура Богородиці представлена фронтально, в царській величі, на лівій руці її сидить Христос, другою рукою Богородиця вказує на нього. Христос однією рукою благословляє Богородицю, а в її ліцці і все людство, в другій руці він тримає згорнутий сувій. В жесті Богородиці, що вказує на Христа, — ключ розуміння цього образу: Матір Божя — Путівниця, що веде по шляху істини і життя. Невипадково слово «Одігтрія» в Давній Русі перекладали ще як «Наставни-

ця». Звідси зрозуміло, яке важливе значення має Одігтрія в православній іконографії. Вона — хранительниця і наставниця людського роду на його шляху до Бога. Вона освячує шлях до духовного вдосконалення. Одігтрія була головною покровителькою Візантійської імперії — її емблемою.

— Ікона в церкві і музеї. Певно, тут є якась різниця в дівості впливу на глядача?

— Звичайно. Пишучи будь-яку ікону, іконописець усвідомлював те, що вона буде невід'ємною частиною інтер'єру храму, об'єктом поклоніння. Тому і вкладав у цей спеціальний призначення твір все те, що могло б глибоко впливати на віруючих, які приходили сюди на поклоніння і просили в Богоматері допомоги, захисту, опіки, відпущення гріхів, шукали розради, втіхи. Одне слово, перед художником стояла складна проблема контакту ікони із глядачем. В дорогобузькій іконі вона вирішена тим, що очі Богоматері дивляться глядачеві прямо в вічі. Цей ефект прямого погляду досягається навіть тоді, коли ди-

РОШАНСЬКА СТАРОВИНА ДОРОГОБУЗЬКА

БОГОРОДИЦЯ ОДИГТІРІЯ

витися на ікону зовсім збоку — зіниці стають наче круглими, але прямий погляд залишається. Ну, а якщо взяти ікону в музейному контексті, то її дієвість уже дещо інша від первісного, хоч також сильна.

— Оже, дорогобузька ікона — це рідкісний пам'ятник давнього українського малярства, твір Волинської школи іконопису. І що — весь цей час, тобто десь сім століть, вона тут зберігалася?

— Так. Є припущення, що ікона Богородиці Одігтрії містилася у дорогобузькому монастирі, що існував ще в часи Київської Русі. Достовірно відомо про неї маємо лише з кінця XVI ст., коли дорогобузький монастир був відновлений князем К.К.Острозьким. Монастир проіснував до середини XIX ст., а пізніше був перетворений у звичайний сільський храм. Пізніше Н.Теодорович в «Историко-статистическом описании церкви и приходоу Вольинской епархии» пише про дорогобузьку кам'яну церкву Успіння Богородиці, в якій знаходилася чудотворна ікона Богородиці. У 60-х роках XX століття, в часи воєнничого атеїзму, цей храм примусово був закритий, і він поступово перетворювався на руїну, що, в свою чергу, ледве не призвело до втрати унікальної пам'ятки.

— Як ж далішою була доля ікони «Богородиця Одігтрія»?

— Працівники нашого музею знали про цю ікону. Вони мали її опис, зроблений дослідником Волині О.Фотинським на початку XX століття. І ось було вирішено врятувати цей унікальний твір. Під дією вітру, вологи, різких перепадів температур він опинився на межі цілковитого знищення. У 1984 році наукові працівники музею перевезли до музею найдавнішу пам'ятку українського малярства.

— Що являла собою ікона на час перевезення?

пересадці серця з подальшою боротьбою з подоланням відторгнення організмом нових органів. Будь-які зміни температури, вологості можуть призвести до небажаних наслідків. Тому найближчим часом ця пам'ятка іконопису не буде експонуватись поза межами музею.

— Побіжно називались праці Д.Кривача, О.Фотинського, Н.Теодоровича, де згадувалося про Богородицю Одігтрію з Дорогобужа. В яких ще матеріалах ідеться про цю пам'ятку?

— Насамперед треба назвати монографічне дослідження В.Александровича «Дорогобузька ікона Богородиці Одігтрії і малярська культура княжої України другої половини XIII — початку XIV століття», мою статтю «Збірка волинських ікон Рівненського краєзнавчого музею» та Зоряни Откович «До питання атрибуції, датування та реконструкції ікони «Богородиця Одігтрія» XIII ст. з с. Дорогобуж», надруковані в журналі «Родовід» (№8 за 1994 р.). Є й інші публікації: це «Дев'яностолітє православна на Волині» (Житомир, 1892 г.), «Богородиця Одігтрія» в Дорогобужа» Л.Блошко («Молода Галичина», Львів, I.III. 1990 р.) та інші.

— І це таке. Що можете сказати про виготовлення копій ікони, її реконструкцію?

— Краз це і є одним з головних завдань музею. Через наукові дослідження іконопису, виготовлення репродукції, копії повернути волинські ікони її справжнє місце в історії української культури. Поки що виготовлено декілька копій ікони. Одну з них встановлено у дорогобузькій церкві, на тому місці, де знаходився оригінал. Спеціалісти здійснюють і реконструкцію первісного вигляду цього твору. Іде робота по виготовленню копії для Покровського собору в Рівному. У цю відповідальну справу вносить вагомий вклад і наш земляк маляр Олександр Лаворик.

— Щиро сердечно дякуємо Вам, Вікторе Даниловичу, за змстовні відповіді на наш запитання, а також Олександру Ростиславовичу за надану допомогу. Божого Вам благословення.